

VYRŲ PASAULIS – MOTERŲ PASAULIS

Sprendžiant iš žiniasklaidos, šiuolaikinės, modernios moterys yra drąsios ir veržlios. Aktyviai veikia verslo ir politikos pasaulyje, dalyvauja visuomeniniame ir kultūriniame gyvenime. Narsiai išreiškia savo pažiūras ir išdėsto argumentus. Nusimano daugelyje sričių. Netgi kriminalinės policijos suvestinės byloja apie moterų iniciatyvas: fizinio smurto, neretai žiauraus, griebiasi ir moterys. Įdomu paskaityti ir psichiatrų užrašus (prieš porą metų skaityta psichiatrės Palmiros Rudalevičienės knyga „Sužeistieji“ daug ką pasakė ir apie dailiąją, ir apie stipriąją lytį...).

Bet ar iš tiesų moteris yra tokia moderni? Tokia veržli – kaip ledlaužis, kaip pionierius tyruose?.. Ar tai nebus savotiškas „prekės ženklas“? Sprendžiu iš moterų žurnalų ir neblėstančio jų populiarumo. Temos žurnaluose juk visą laiką tos pačios – astrologinės prognozės, receptai, namų interjeras, įkvepianti sėkmės (ar graudinanti nesėkmės) istorija, geri patarimai visais gyvenimo atvejais, prekių reklama ir t. t. Visa tai pateikiama nesudėtingu stiliumi – betgi pretenduojant į rimto kalbėjimo statusą. Apsimestinai rimtai, su pragmatiška patetika. „Grožis išgelbės pasaulį“ – tai puikus vartotojiškumo skatinimo šūkis. Ir gražus melas – šito pasaulio neišgelbės niekas, jis turės būti perkeistas, tik nei nuo moteriškų žurnalų, nei nuo grožio industrijos tai nepriklausys. Šią teisę turi tik pasaulio Kūrėjas, o ne kūriny.

Bet kuo gi čia dėtos moterys?

Galbūt tuo, kad dar prieš porą trejetą dešimtmečių moteris, suvokta kaip intuityvioji pasaulio dalis, nuo kurios pragmatiškasis pasaulis bėga (apie tai rašė ir C. S. Lewisas), dabar perima pragmatiškumo kartelę iš vyrų, ir labai sėkmingai. Intuityviają pasaulio dalimi – ta dalimi, kuri prisimena tokį egzistencijos lygmenį, kaip transcendencija – vėl tampa vyrai, žinoma, jeigu nesumoteriškėja (pernelyg įninka į apkalbas, perdėtą globą, perdėtą rūpinimąsi, tuščiakalbystę, intrigas, sąmokslų teorijas ir pan.). Baugoka pokalbio metu paklausti kad ir nekvailos moters, ką jai reikėtų akcidenacija, na, gal ir ką paprasčiau – kas yra prasmė, kodėl esu Aš, kas yra Kitas – būčiau palaikytas jei ne puspročiu, tai juokdariu. Ir išsigelbėčiau, tik nuleisdamas tai juokais, nes juk visi filosofiniai klausimai empirikui yra juokingi. Na, o apie empirinius dalykus šnekėtis, aišku, galima – čia vienoje plokštumoje išsitenka ir politinės aktualijos, ir nauji mezgimo raštų pavyzdžiai, ir šildymo kainos, ir televizijos laida su priekviaisiais pašnekovais, kurių atžvilgiu visada jautiesi pranašesnis.

Bet ką gi moterys reikėtų pačios sau ir viena kitai? Vartotojas? Mezgėjas? Varžovės? Smarkiai pavėlavusio feminizmo (seksualinės revoliucijos) idėjų nešėjas? Agresyviojo pasaulietiško propaguotojas?

Viena moteris, dabar – Seimo narė, o kadaise – Metų moteris (išrinkta, turiu pridurti, vieno moterų žurnalo), režė nesismulkindama, kad moteris yra savo kūno šeimininkė ir visus reprodukcinis klausimus sprendžia vienašališkai, pati, neatsižvelgdama į pašalinių (pavyzdžiui, vyro) norus ir pageidavimus. Žodžiu, moteris – tokia atskira sistema, nesisiejanti su kitomis bendru gyvenimo apytakos ratu. Gyvenanti dirbtinėje plokštumoje. Be transcendencijos lygmens. Nes agresyvusis pasaulietiškas atmeta jį kaip religinę, taigi pažangai trukdančią dogmą, o pažanga – tai ne kas kita, kaip vartotojiškumas. Jis šiandien suvokiamas ir netgi pateisinamas ne tik kaip prekių pirkimas, vartotojiškumas tampa ir sąvokos („grožis išgelbės pasaulį“), ir vertybės, ir žmonės.

Kai žmonės tampa atskiromis sistemomis ir neturi bendrų sąlyčio taškų arba jie labai paviršutiniški (be *kvailojo* transcendentinio lygmens), juos labai lengva izoliuoti. Atitolinti vienas nuo kito kaip žvaigždes – kad jas skirtų kuo didesnis vakuumas. Tegu sau spindi, tegu sau dega – toji šviesa nieko nešildo. O kai užgęsta – tiesiog baigiasi jos vartojimo laikas.

Jonas Benamis

Kitame numeryje:

- Barбора, negalinti sugrįžti: vienos pabėgėlės istorija
- Albertas Talačka – Dievo kunigas ir kultūros žmogus
- Anelė Butkuvienė. Prof. Liudas Vailionis

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

E. Einikytė. Tyla, 2006. Baltas molis, glazūra, medis

...Mes buvom godūs, o mūsų meilė – besaikė.

Vienas kito kūne aptikę sielą, vijokliškai apie ją
apsiraizgėm ir įčiulpėm savin:

„O siela, nutvertoji siela, būk mano grobis!

Mes mylėsime, svetimoji siela,
kol tu tapsi mano siela.“

Užtat turim prisiimti ir vienas kito kaltes.

Kaip skiepus į pumpuruojančią žievę.

Kaip stigmas...

* * *

...Mes taipgi: tarpusavy surišti neatskiriama.

Esam kaip vynuogių kekė.

Laikyk mus delne, Avinėli. Neišbarstyk po vieną uogą.

Neperskirk savo avidės geležine lazda.

Mes vienas kitą gimdėm, laidojom, slaugėm, keikėm,
guodėm, bučiavom, smaugėm, kaltinom, teisinom.

(Tu pats mus surišai prieštarinėjumais.)...

Birutė Pūkelevičiūtė

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Jonas Benamis. Vyrų pasaulis – moterų pasaulis
- 2-as psl. Dalia Tarandaitė. Marijos Remienės dovana Anykščiams
- 3-as psl. Eugenijus Ignatavičius. Juozapėlis (II)
- 4-as psl. Violeta Rutkauskienė. Kur Lietuvos karaliaus karūna?
- 5-as psl. Vida Mažrimienė. Mūsų meno bendrakeleivis
- 6-as psl. Antanas A. Jonynas. Kambarys
- 7-as psl. Silva Pocytė. Sugrįžimas po 74 metų

JAV lietuvių kultūrininkės ir meno mecenatės Marijos Remienės dovana Anykščiams

DALIA TARANDAITĖ

I Nepriklausomą Lietuvą pavieniais kūrinių ir ištisomis kolekcijomis sugrįžta išeivijos dailininkų kūryba. Kad ji nepasimestų pasaulio platybėse, kad sugrįžtų į Tėvynę, ją praturtintų ir tap-tų integralia Lietuvos meno istorijos dalimi, rūpi ir Lietuvos, ir išeivijos kultūrininkams. Daug išeivijos dailininkų kūrinių į Lietuvą sugrįžo talentingos JAV lietuvių kultūrinio gyvenimo organizatorės, nenuilstančios išeivijos ir Nepriklausomos Lietuvos kultūrinių ryšių gaivintojos Marijos Bareikaitės-Remienės dėka. Kaip JAV Lietuvių Bendruomenės kultūros tarybos pirmininkė 2000 m. M. Remienė organizavo Čikagos M. K. Čiurlionio galerijos rinkinių, nuo 1957 m. kauptų Nepriklausomai Lietuvai, parsisuntimą. 2005–2010 m. ji padovanojo ir perdavė saugoti Lietuvos dailės muziejui apie 100 Adomo Galdiko (1893–1969), keletą Adomo Varno (1879–1979), Vytauto Kasiulio (1918–1995), Pauliaus Augio-Augustinavičiaus (1909–1960) ir kt. dailininkų grafikos ir tapybos darbų, kurių daugelis buvo eksponuoti 2010 m. surengtoje Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 20 metų jubiliejui skirtoje išeivijos dailininkų kūrinių parodoje „Dovana Nepriklausomai Lietuvai“. 2011 m. rudenį, ruošiantis švesti 150-ąsias Maironio gimimo metines, į Lietuvą M. Remienė parvežė ir Maironio literatūros muziejui Kaune padovanojo 1924 m. Jono Šileikos nutapytą Maironio portretą, ilgus metus kabojusį dienraščio „Draugas“ redakcijoje Čikagoje. Neseniai Lietuvą pasiekė dar viena mecenatės dovana. Šį kartą ji skirta Anykščiams. Tai žinomų išeivijos dailininkų keramikės Eleonoros Lukšaitės-Marčiulionienės (1912–2001) ir skulptoriaus Jokūbo Dagio (1905–1989) kūriniai, dovanojami Anykščių sakralinio meno centrui.

Remienė nėra Anykščių krašto žmogus. Ji kilusi iš Musninkų (Širvintų r.). Gimtinę paliko 1944 m. birželio 28 d., šeimai pasitraukus į Vakarų. Pradžioje gyveno Vokietijoje, 1949 m. persikėlė į JAV, Čikagą, kur jau daugiau kaip 60 metų dirbaujosi lietuvių išeivijoje išsaugojimo ir Lietuvos labui. Yra seniausio išeivijos dienraščio „Draugas“ fondo pirmininkė, JAV Lietuvių Bendruomenės Krašto tarybos vicepirmininkė informacijai, svarbių leidinių apie išeiviją autorė ir sudarytoja, dailės parodų, etninės kultūros sklaidos projektų, klasikinės muzikos koncertų ir kitų renginių organizatorė. Anykščiuose M. Remienė lankėsi tik du kartus. Pirmąjį kartą Anykščius aplankė dar sovietinės okupacijos metais, kai su kun. Kęstučiu Trimaku ir kitais Amerikos lietuviais lankė žymesnes Lietuvos vietas ir bažnyčias. Iš tų dienų išliko prisiminimas apie susitikimą su Anykščių klebonu monsinjoru Albertu Talačka, įdomiai pasakojusiu apie bažnyčią, parodžiusiu sukauptus dailės kūrinius (šiais atsiminimais M. Remienė pasidalino anykštėnų parengtoje knygoje „Sakralinio meno puoselėtojas monsinjoras Albertas Talačka“, kurios išleidimą parėmė ir finansškai). Antrą kartą Anykščiuose apsilankė atvykusi į Lietuvą atsiimti valstybinės dr. Jono Basanavičiaus premijos, kuri M. Remienei buvo skirta už tautinės tapatybės puoselėjimą Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių bendruomenėje ir pastangas grąžinti kultūros vertybes į Lietuvą. Tuomet 2010 m. liepos 22 d. Anykščių sakralinio meno centre ji dalyvavo Angelų muziejaus atidaryme. Po daugelio metų vėl pamatė mons. A. Talačkos sukauptus dailės

kūrinius, eksponuojamus naujoje, specialiai jiems pritaikytoje erdvėje.

Gyvendama Amerikoje, M. Remienė sukaupė nemažą dailės kūrinių kolekciją. Apie kolekcijos formavimąsi laikraščiui „XXI amžius“ ji pasakojo: „Nesu menininkė, tačiau vertinu meną. Dar gyvenant Vokietijoje dailininkas Vytautas Kazimieras Jonynas surengė savo kūrinių parodą. Jau tuomet kilo mintis pirkti originalų paveikslą. Kai Adomas Varnas šventė savo 65 metų jubiliejų, iš jo parodos nupirkau paveikslą už 50 dolerių skolon. Tai buvo dideli pinigai. Buvau gimnazistė, savo pinigų neturėjau. Tėvas mano pirkinį nusistebėjo. Sutaupiau iš to, ką jis duodavo smulkioms išlaidoms, ir skolą gražinau. Dabar tas paveikslas Lietuvoje. Beveik visuose lietuvių namuose yra lietuvių dailininkų kūrinių. Jautėme pareigą paremti dailininkus – juk valstybė jų nerėmė. Patys vieni kitiems padėjome“.

M. Remienė gerai atsimena ir Anykščių sakralinio meno centrui padovanotų kūrinių istorijas. 1960 m. Jokūbo Dagio sukurta medžio skulptūrą ji išgijo su seserimi Irena Bareikaite, Nekaltai Pradėtosios Mergelės Marijos vargdienių seserų kongregacijos vienuole, pasirinkusia vienuolišką Margaritos vardą, lankydamasi dailininko namuose Toronte. „Tai buvo mano gyvenimo pradžia. Neturtinga, bet troškimai buvo dideli“, – pasakoja mecenatė, „Skulptoriaus namai buvo pilni skulptūrų. Pasirinkau tai, ką galėjau įpirkti. Tėvai mano norui pirkti kūrinių nepritarė, bet kai paaiškinau, kad tai kenčiančio Kristaus atvaizdas, nusileido“.

Medžio skulptūra vaizduoja paprastą ir nuolankų Jėzų, į žmones atgręžusį delnus, kuriuose matyti nukryžiuojimo metu padarytos žaizdos. Pasak kūrinio autoriaus, taip jis norėjęs parodyti, kad Dievas kviečia žmogų pas save, pasiryžęs, kaip kadaise netikinčiam apaštalui Tomui, leisti pirštu paliesti savo žaizdas, kad šis įtikėtų. Darbas taip ir vadinasi „Ateik ir įtikėk“.

Kūrinio autorius Jokūbas Dagys yra gerai žinomas išeivijos skulptorius. Jis gimė 1905 m. Šlepščiuose (Biržų r.), 1927–1932 m. studijavo Kauno meno mokykloje. 1944 m. pasitraukė į Vakarų. Nuo 1951 m. gyveno Kanadoje, Toronte, kur ir mirė 1989 m. rugsėjo 8 d., eidamas 84-uosius metus, prieš mirtį dar spėjęs dalį savo kūrinių perduoti Lietuvos dailės ir Biržų krašto muziejams. J. Dagys buvo originali asmenybė, visiškai pasišventęs kūrybai. Turėjo savitą gyvenimo filosofiją. Kūrė ne tik skulptūras, bet ir tapė, rašė eiles. Yra išleidęs biografinio pobūdžio poezijos knygas „Dagys dejuoja ir dainuoja“ (1977), „Dagys klajoja ir galvoja“ (1979). Dailininko kūriniuose atsiskleidžia visa žmogaus jausmų įvairovė – ilgesys ir liūdesys, svajonės ir kančios, skausmai ir nusiminimai... Dėl vyraujančių minorinių nuotaikų J. Dagys yra vadinamas išeivijos skausmo skulptoriumi. Jo darbai būdinga ekspresyvi deformacija, supaprastintos, geometriškai stilizuotos formos, artimos lietuvių liaudies skulptūrai. Apie savo darbų stilistiką pats skulptorius yra pasakęs: „Jungiu į vieną visumą ekspresiją, deformavi-

Eleonora Marčiulionienė (1912–2001). Kristus parpuola po kryžiumi, 1975.

Antano Lukšėno nuotr.

mą, primityvų realizmą ir savo sugebėjimus“.

Antro kūrinio autorė Eleonora Marčiulionienė yra viena pirmųjų profesionalių Lietuvos keramikių, už viso gyvenimo darbus puoselėjant keramikos meną apdovanota Amerikos Lietuvių Bendruomenės Kultūros tarybos prizų. Ji gimė 1912 m. Tauragiuose, 1931–1937 m. studijavo Kauno meno mokykloje. 1938–1944 m. dėstė keramiką Kauno dailių amatų mokykloje. Dar Kauno laikotarpiu sulaukė pripažinimo. 1937 m. jos kūriniai buvo eksponuoti Pasaulinėje parodoje Paryžiuje, kur pelnė garbės diplomą. 1938 m. dailininkė dalyvavo pirmojoje tarptautinėje amatų parodoje Berlyne ir Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtmečiui skirtoje parodoje Kaune, 1939 m. savo darbus eksponavo Pasaulinėje parodoje New Yorke. 1944 m. su vyru skulptoriumi Aleksandru Marčiulioniu (1911–1998) pasitraukė į Vokietiją. 1946–1949 m. dėstė keramiką Dailės ir amatų mokykloje Freiburge, buvo viena iš šios mokyklos įkūrėjų. 1949 m. persikėlė į Australiją, Adelaidę. Nuo 1956 m. gyveno JAV, Čikagoje, ten ir mirė 2001 m.

E. Marčiulionienė kūrė dekoratyvines vazas, lėkštes, žvakides, keramikines skulptūras. Dailininkė naudojo sudėtingas technologijas, viename kūrinyje derino skirtingas faktūras ir įvairias glazūras. Svarbią vietą jos kūryboje užima religinė tematika – Madonų, angelų skulptūros, Kryžiaus kelio stotys.

Keramikinį pano „Kristus parpuola po Kryžiumi“ M. Remienė išgijo 1975 m. iš dailininkės, kurią gyvendama Čikagoje gerai pažinojo. Tai viena iš Kryžiaus kelio stočių. E. Marčiulionienė yra sukūrusi du Kryžiaus kelio stočių ciklus Čikagos lietuvių bažnyčioms. 1957 m. keramikinėmis Kryžiaus kelio stotimis ji papuošė marijonų vienuolyno koplyčią, kiek vėliau kryžiaus kelio stotis sukūrė jėzuitų globajamam Lietuvių jaunimo centrui. Pano iš M. Remienės kolekcijos sukurtas panaudojant Jaunimo centro Kryžiaus kelio stočių formas, tačiau nuo pastarųjų skiriasi glazūrų spalvomis. Savo įtaigos kūrinyje nepraranda ir vienas, išimtas iš ciklo. Išties, ne tiek svarbu, kurią stotį jis vaizduoja – pirmą, antrą, ar trečią Kristaus suklupimą po kryžiumi. Tai Jėzaus, nešančio kryžių, klumpančio, besikeliančio ir vėl einančio į priekį, kad savo misiją atliktų iki galo, atvaizdas. Autorė pabrėžia Išganytojo romumą, nusizeminimą. Jo figūra išdidinta, pavaizduota iki pusės, po kryžiumi palinkusi beveik maldos poza. Kareivių figūros mažesnės, matomos iki blauzdų. Nuosprendžio vykdytojai atrodo pasimetę, išsigandę, ne tiek pikti, kiek nelaimingi. M. Remienė turėjo keletą keramikės sukurto Kryžiaus kelio stočių. Anykščių sakralinio meno centrui padovanotą pano ji ypač mėgo. Daug metų jis kabėjo jos miegamajame.

Abu kūrinius į Lietuvą M. Remienė atsiuntė savo lėšomis – keramiką oro paštu, o skulptūrą – jūra, į dėžę pridėjusi daugybę pagalvėlių, kad vežant nebūtų sužalota. □

Jokūbas Dagys (1905–1989). Ateik ir įtikėk, 1960. Antano Lukšėno nuotr.

JUOZAPĖLIS (II)

Dokumentinė apysaka apie meilę, kovą ir žūtį bunkerių tamsoje (skiriu partizanų ryšininkėms)

EUGENIJUS IGNATAVIČIUS

Tęsinys. Pradžia 2012 m. balandžio 7 d. „Kultūroje“

GENTIES ŠAKNYS

Įdomi ir vingiuota Izabelės motinos, o ypač tėvo šeimos biografija. Raseinių apskrity, netoli Šiluvos, Tvarijoniškių kaime, po baudžiavos panaikinimo klestėjo didelis, gražus Jono Vilimavičiaus 40 ha ūkis. Šeimoje augo dvi mergaitės – Petronėlė ir Ieva (Belgijoje tapusi vienuole), ir keturi sūnūs: Kazimieras, Jonas, Adomas ir Antanas. Tačiau ankstokai pasimirė jų tėvai: kai mirė tėvas, jaunesniajam Adomui (g. 1887 m.) sukako vos septyneri, o užkliudžius jam tryliktuosius, nežinia kokios ligos pakirsta, neužaugintus vaikelius paliko ir motina. Pagal senąsias bočių tradicijas ūkis turėjo atitekti vyriausiajam sūnui Jonui, gim. 1882 m. Tačiau šis susižavėjo Ona Česnokaite nuo Šeduvos krašto, vedė ją ir Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse su jaunute žmona iškeliavo į Ameriką, o ūkis atiteko jauniesiam broliui Antanui. Atsidūręs anapus Atlanto, Jonas įsidarbino Pennsylvanijos vario rūdos kasyklose ir keletą metų siurbė kenksmingas sveikatai dulkes. Apsigyveno Čikagoje. Vėliau, matyt, prakutus, o gal sušlubavus sveikatai, Philadelphiaje įsteigė šviežios mėsos krautuvę. Kurį laiką prekiaavo ir Čikagoje. Verslas ir gyvenimas klostėsi neblogai; 1916 m. gimė sūnus Jonukas, o 1918 m. – dukrelė Onutė.

Neilgai trukus į Ameriką įkandin Jono atsidangina ir brolis Kazimieras. Ūkį prie Šiluvos tebevaldo, o vėliau paleidžia vėjais jaunylis Antanas. Kitas brolis Adomas, baigęs gimnaziją, vasaros atostogų metu irgi atsibeldžia pas brolių Joną užsidirbti pinigų: tvarko jo krautuvės buhalteriją. Susitaupęs dolerių, išvyksta studijuoti teisės į Freiburgą. Per atostogas vėl atplaukia pas brolių Joną užsidirbti pragyvenimui, netgi gauna Amerikos pilietybę. Tačiau studijų Freiburge nenutraukia ir, baigęs teisę, 1921 m. Paryžiuje dar įgyja ir ekonomikos mokslų diplomą. O 1926 m. Adomas išrenkamas Lietuvos Respublikos Seimo nariu.

Tačiau ištinka nelaimė. Jono žmona Ona Vilimienė pradeda sirgti tuberkulioze – gydytojai diagnozuoja tuberkuliozę, tais laikais ši liga jokiems vaistams nepasidavė. Praradęs viltį išgydyti mylimą žmoną, Jonas vylėsi, kad turi įvykti stebuklas – tėvynės oras gali būti geriausias vaistas. Metęs visus darbus ir parduotuvę patikėjęs broliui Kazimierui, su šeima grįžta į Lietuvą. Deja, nuo džiovos negelbsti ir gaivus tėviškės oras. 1923-aisiais, vos metus pagyvenusi gimtojoje Šeduvoje, Ona miršta, palikdama vyrą su dviem mažais našlaičiais. Čia, Šeduvoje, ji ir palaidojama.

Jonas Vilimas, tapęs našliu, nenorėdamas, kad vaikeliai būtų skriaudžiami pamotės, veda jų tetą, žmonos seserį Agotą Česnokaite (g. 1895 m.) ir su šeima grįžta atgal į Philadelphiają. Po poros metų Agota pagimdo angeliško gražumo garbanotplaukę dukrytę, kurią pakrikštija Izabele Šv. Jurgio lietuvių parapijos bažnyčioje; netoliese, viename iš dviauakščių prisišliėjusių vienas prie kito namų gyveno ir jų šeima. Po ketverių metų (1929) Agota pagimdo sūnų Viktorėlį. Jonas vėl verslauja, įsteigia saliuoną-restoraną, pelnas visai neblogas, žmona gražiai augina savo ir mirusios sesers vaikus, kurie jau ūgtelėję eina mokyklon, o mažyliai laukia savo eilės.

Deja, juodoji lemties šmėkla vėl tyko Vilimų šeimos. Stipraus, ryžtingo, veiklaus šiluviško Jono sveikata vario rūdos šachtose gerokai pagrauzta. Tais laikais juk nebūta apsaugos nuo kenksmingų vario dulkių. Dar ne senyvo amžiaus, turėdamas apie 50 metų, Jonas Vilimas 1930 m. miršta, lieka 38 metų našlė Agota su dviem mažamečiais ir dviem jau paaugusiais mirusios sesers Onos vaikais. Ką daryti? Kaip gyventi toliau? Vienintelė paguoda – netoliese apsigyvenęs vyras brolis Kazimieras (g. 1889 m.), kurį čia lydėjo gal ir ne tokia sėk-

Šv. Jurgio lietuvių bažnyčios Philadelphiaje fasado detalė

mė, kaip Joną, bet gyvenimas buvo jam gana palankus. Tačiau Agotai, likusiai vienai su ketvertu vaikų ir neturinčiai jokios profesijos ar amato, svetimoj žemėj, matyt, nebūta jauku ir saugu. Išlaikyti šeimą, uždirbti keturiems vaikams duoną beveik neįmanoma. O širdy vis dar teberuseno paliktos tėvynės, savo krašto žmonių, gimtųjų klonių ir girių ilgesys. Būdama stipri, valingo charakterio moteris ryžtingai apsisprendžia: vyresniuosis, jau besimokančius mokykloje anglų kalbą – šešiolikmetę Onutę ir keturiolikmetį Jonuką – palieka dėdės Kazimiero globai, kad tęstų pradėtus mokslus Amerikoje. Viską išparduoda ir su trejų metų Viktorėliu bei septynerių Izabele grįžta Lietuvon į gimtąjį Šeduvos kraštą.

„AMERIKONKA“

„Parvykusi iš JAV į Vėriškių kaimą, Vilimienė nusipirko ūkį (apie 10 ha) su pastatais: gyvenamuoju namu, nedideliu svirnu, daržine, tvartu ir kluonu. Atsivežė jau Amerikoje gimusius vaikučius: Izabelę ir Viktorėlį, – prisimena vaikystės dienų kaimynas, kino operatorius Aleksandras Digimas.

1937–1938 metais Vilimienė išteka už Mato Jelinsko. 1939 m. gimsta dukrelė Edita Jelinskaitė-Tenziagolskienė, o vėliau atsiranda ir sūnelis Jonukas.

Panelę Vilimaitę Zabutę – taip ją vadino vėriškiečiai – aš pažinojau dar vokiečių okupacijos metais. Kaime ji buvo ypatinga – „amerikonka“ ir su vietiniais berneliais nesusidraugavo. Buvo labai graži, liekna ir malonios išvaizdos. Niekas gerai nežinojo, kur ji mokėsi ir ką veikė. Sakydavo, kad Vilniuje. Kaime Izabelė Vilimaitė jautėsi miestietė, skyrėsi nuo kitų merginų. Ji dėvėjo gražią skrybėlaitę, madingais bateliais, kojines šilkinės, net vaikščiojo kažkaip kitaip negu mūsų mergiotės – visa pakelta nuo žemės.

Mano tėvo gyvenamasis namas ir kalvė buvo pačiame Vėriškių kaimo centre, „Y“ formos kelių sankryžoje. Kiekvieną rytą į kalvę susirinkdavo kaimiečiai – ne tiek padargų taisyti, kiek naujaisių žinių. Mat mes turėjome dar prieš karą nusipirkę keturių lempų „Telefunken“ radiją. Po karo visi laukė ateinančių amerikiečių ir laisvės. Vėriškiečiai kalbėdavo, kad viename ar kitame valsčiaus kaime pasirodydavo žaliukai ir aršesniems sovietų aktyvistams ištarkuodavo užpakalius. Nė vienas mūsų kaimo vyras į mišką neišėjo. Taigi, visus kaimiečių pletkus aš girdėdavau.

Prisimenu, kai vokiečių laikais Zabutė, grįžusi iš Vilniaus, savo broliui Viktorėliui parvežė kažkokį žaidimą su spalvotomis iš medžio nutekintomis figūrėlėmis. Man davė du saldainius be popierielių, suvyniotus į sviestinio popieriaus skiautėlę. Saldainiai tada buvo retenybė. Mano tėvas sakydavo: „Tai laikai, užaugs vaikai nematę trijų dalykų – saldainių, silkės ir žydo.“

Kaip jau buvau minėjęs, Vilimų Zabutė, viešėdama pas motiną, į vakaruškas neidavo nei karo metu, nei po karo. Užtat jos brolis Viktoras buvo gražus bernas, dainininkas, turėjo 32 bosų akordeoną, bet muzikantas buvo šiaip sau. Aš irgi labai mėgau dainuoti ir groti, todėl beveik kasdien nueidavau pas Viktorą, kuris leisdavo patampyti akordeo-

ną. Sutikdavu ir Zabutę, kuri mane pagydė. Tai buvo gal 1947 m., kai ant mano kairės rankos dilbio išsikėlė šunvotė ir taip ištino, kad maniau, jog ranka nupus. Zabutė ant šunvotės storai užtepė geltono tepalo, uždėjo sviestinio popieriaus gabalą ir aprišo marliniu tvarsčiu. Jau kitą dieną aš buvau sveikas – šunvotė pratrūko.

Po karo visus kankino skorbutas. Šunvočių buvo apsėsti daugelis žmonių. Mes žinojome, kad Zabutė partizanams teikdavo medicininę pagalbą ir kad pas juos užeidavo žaliukai. Aš jų nemačiau, bet Viktorėlis dainuodavo jų dainas. Man tos dainos būdavo labai gražios. Gerai prisimenu, kaip su Viktorėliu besimokydami viena daina įsiutinome Zabutę. Mat ji būdama seklyčioje, išgirdo, kad mudu traukiame „pro šalį“, ir, atėjusi pas mus į gryčią, dainavo mums tiek kartų, kol įkalė teisingą melodiją.

Ir šiandien gerai atsimenu tą melodiją, tik galbūt jau ne visus žodžius. Nežinau, kas sukūrė tą dainą, žodžius ir melodiją, bet šiandien jau niekur tos dainos negirdėti.

Mylimos tėvynės klonius
Apgaubė tamsi naktis.
Vėtros mūsų žemėj siaučia
Ir nerimsta vis.
Sklinda vis aplink dejonės,
Spaudžia mus vargai visus;
Žūsta mūsų didžiaviriai
Už kitų šalių tikslus.
Ženkime į kovą didžią,
Ženkime pirmyn narsiai.
Nugalėsime mes vėtras,
Prablaivės ir vakarai.
Vėl sode čiulbės lakštutė,
Gėlės vėl žydės laukuos,
O laisvos tėvynės sūnūs
Vėl linksmas dainas dainuos.

Stribai ir enkavedistai vis dažniau šukuodavo kaimą. Zabutė paslaptingai dingo. Vėriškių žmonės buvo geri vieni kitiems „nekando“, neišdavinėjo. Bet 1951 m. Zabutės motiną ir patėvį Matą Jelinską su mažais vaikais Edita ir Jonuku išvežė. Viktorą, kai po JAV pilietį, paliko. Tačiau po kiek laiko ir jis savo noru išvažiavo pas motiną į Sibirą.

Apie Izabelės vaikystę daug ką prisimena ir jos pusseserė iš motinos pusės, augusi toje pačioje apylinkėje Petronėlė Dabulskienė (mirusi – 2005 m.)

„[...] Ji visada vilkėjo dailiu paltuku, avėjo gražiais bateliais, o mes, kaimo vaikai – Dieve, tokių rūbelių neturėjome. Man tėvukas buvo nagines pasiuvęs, paklotas veršio kailiuku su apyvarais; mažutės, ta įkišta koja nė šiokia, nė tokia. Aš stovėdavau ir galvodavau: kodėl gi aš negaliu taip rėdytis? Tai čia tik smulkmenos, vaikystės prisiminimai...“

Kaime turėjo autoritetą, žmonės mylėjo, ir mėgo su ja žaisti visi vaikai, nes buvo labai drąsi ir mėgdavo rizikuoti. Kartą mano mama su viena kaimynka išvažiavo Šeduvon į turgų sviestą parduoti. Mes, vaikai likome vieni. O mūsų susirinko kone trys dešimtys. Ji sako – reikia šunims gražių bantų įrišti. Bet medžiagos nėra iš ko padaryti. Tada kaimynų sūnus ir sako, yra mano mamos graži bliuska, su kuria į bažnyčią eina. Izabelė apsidžiaugia – sukarpom rankoves ir iš jų padarom tuos bantus. Izabelė nuėjo, sukarpė tas rankoves, o karpinius nusinešė namo, siuвамąją mašiną gražiai atsiūlėjo, apdailino.

Netrukus toji kaimynka parvažiuoja namo. Šunys, kaip visada, pasitinka juos dar kelyje. Žiūri gi – šunys papuošti bantais, pasiūtais iš jos gražiosios bliuskos. Atsimenu, kad mes visi tuoj pat išsilakstėm kas kur išmanydami – į atskirus kampus. Nes to berniuko tėvai iškėlė pirtį. Aš dujų – pas babą į kamara. Tais laikais babos būdavo vaikų, pridariusių išdaigas, angelas sargas. O kaip Izabelei šis pokštas užsibaigė, gerai ir nežinau. Aišku, kad gerokai pabarė, nieko kitaip ir negalėjo būti.

Tęsinys kitame numeryje

Kur Lietuvos karaliaus karūna ?

VIOLETA RUTKAUSKIENĖ

Karūna – svarbiausias karalystės ir tos šalies karaliaus valdžios simbolis, puošnus galvos papuošalas, kartais dar vadinamas karališkuoju vainiku, skrybėle ar tiesiog karaliaus kepure. Nuo seniausių laikų karūna laikoma duotosios ar įgytosios, o laikantis krikščioniškų papročių – iš Dievo gautosios valdžios ženklu, karaliaus didybės ir galybės simboliu. Tačiau Karūna – ne tik karaliaus valdžios – galios ženklas, bet ir valstybės simbolis.

Karūnų blizgesys ir karališkoji didybė viliojo pasaulio galinguosius, ir jie dėl jos nuolat varžydavosi, grumdavosi, dažnai net ir negailestingais būdais. Dėl karūnų garbės kildavo karai, buvo daug tragedijų, nelaimių ir šiaip įvairių negandų. Jos buvo vagiamos ir slepiamos, buvo gerbiamos ir niekinamos, saugojamos, perduodamos iš kartos į kartą per daugelį amžių, nes karūna – suvienytų tautų, jų savarankiškumo, vienybės ir susikūrusios valstybės simbolis. Vengrai savo pirmojo karaliaus karūną vadina šventa. Ji yra didžiausia Vengrijos valstybės ir tautos relikvija. Kitos Europos šalys, pavyzdžiui, kaimyninė Lenkija, savo karalių karūnas labai gerbia, tai gyvieji jų šalių istorijos liudytojai, tapę nacionaline vertybe.

Lietuvos karaliaus karūnų klausimas – šimtmečių byla su daugeliu nežinomųjų, daugybe nutylėjimų, nepaaiškintų aplinkybių ir paslapčių, kurios dar ir šiandiena klaidina istorikus, visuomenę, neleidžia prasibrauti prie tikrųjų faktų ir istorinės tiesos. Nors ši šimtmečiais užsitęsusi istorinė byla dėl „senaties terminų“ jau nebedomina tikrųjų seklių, tačiau ji vis dar jaudina atskirus istorikus bei tuos keistuolius – istorijos mylėtojus.

Iš karalių istorijos

Rytų šalyse karaliai buvo laikomi tarpininkais tarp Dievo ir tautos. Senajame Testamente (ST), Karalių knygoje aprašomi daugelis karalių, gyvenę dar iki Kristaus. Iš ST sužinome apie žydų karalių Dovydą ir Saliamoną, karalių Erodą, kurį išgąsdino Trijų Išminčių paskleista žinia apie Jėzaus – naujojo žydų karaliaus atėjimą į Šventąją žemę.

Istorija ir žmonija pažinojo daug karalių, kurie ateidavo ir išeidavo, istorijoje nepalikdami jokio pėdsako. Kiti išgarsėjo savo išmintimi, teisingumu, drąsa ir žygdarbiais. Šitie išliko istorijoje, juos amžių amžiais atsimindavo žmonės.

Istorija žino Etiopijos ir Persijos karalius, Romą valdžiusį karalių Romulą, kitus ne mažiau garsus karalius. Ji liudija, kad net barbarai, puolusieji ir sugriovusieji Romos imperiją, savo genties vadus vadino karaliais – *regis*. Tarp šių būta ir baltų – mūsų protėvių. Tiesa, karaliais jie pasiskelbdavo patys arba tai padarydavo jų gentainiai, dažniausiai kariai.

Nuo VIII a. vidurio Dieviškojo karaliaus titulo suteikimo ir vainikavimo reikalus perėmė kuruoti bažnyčia. Krikščioniškame Vakarų pasaulyje karaliais tegalėjo būti tik gavusieji bažnyčios ir popiežiaus palaiminimą. Pipinas (Pepin Short) buvo pirmasis valdovas – frankų karalius, kuriam 752 m. popiežius suteikė dieviškąjį palaiminimą. Kartu su juo buvo palaiminti ir jo sūnus Karlomanas ir Karolis, vėliau pavadintas Didžiuoju. Gruodžio 25 dieną, 800-aisiais metais per Šv. Kalėdas Karolis Didysis Šv. Petro bazilikoje, Vatikane paskelbtas Šventosios Romos imperatoriumi. Jis laikomas Europos karalių tėvu, europietišκών karalių tradicijos pradininku. Žodis „karalius“, kilęs iš Karolio Didžiojo vardo, per pietinius slavus pasiekė ir Lietuvą.

Ankstyviausios žinios

Istorijos šaltiniai byloja, kad dar iki karaliaus Mindaugo kai kurie baltų protėviai jau turėję savus karalius ir bent taip ar panašiai juos vadino bei titulavo.

Vienas žinomesnių senovės Europos tyrinėtojų, Austrijos Istorijos instituto direktorius, Vienos universiteto profesorius Herwig Wolfram parašytoje istorijoje apie gotus „History of the Goths“ (Gotų istorija), aprašydamas gotų karalius, nurodo juos kilus iš baltų (balthi) karalių (p. 32–33) ir patikslina, kad jie yra karališkos Baltijos (*royal Baltia*) giminės, kilimo nuo baltų žemės, esančios prie Baltijos

jūros. Taip pat mini, kad kai kurie burgundų karaliai save laiko baltų karalių palikuonimis (ten pat). Tačiau mūsų istorikai gotų nelaiko giminingais baltų giminei, todėl apie šį ankstyvą istorijos laikotarpį vengia kalbėti.

1009-aisiais metraštininkai užrašė žinią, kad vyskupas Bonifacijus, vėliau mūsų istorijoje išgarsėjęs kaip kankinys Šv. Brunonas, atliko pirmąjį krikštą mūsų žemėje, pašventindamas karalių Netimerą, o su juo ir 300 dvariškių. Metraštininko paliktas įrašas apie karalių Netimerą yra vienintelis toks konkretus pranešimas apie senovėje krikštą priėmusį mūsų protėvių valdovą. Nuo krikšto prasidėdavo visų Europos didžiųjų kelias į Dievo palaiminimą ir vainikavimą karūna.

Kokias karūnas Lietuvoje prieš karalių Mindaugą vartojo jo pagoniai pirmtakai ar atskirų sričių kunigaikščiai, nėra jokių duomenų. Kiek dau-

Volynės – Haličo karaliaus Danilos karūnos kopija

Šv. Zigmanto relikvijorius su užkniedyta Mindaugo karūna

giau apie mūsų protėvių naudotus galvos papuošalus byloja Kernavėje atkasti mūsų protėvių kapai su turtingomis įkapėmis. Tarp jų būta ir nemažo kiekio vyriškų ir moteriškų galvos papuošalų – diademų(1). Daugelis šių dirbinių sidabriniai, kai kurie paausuoti. Dirbiniai pagaminti labai kruopščiai ir preciziškai. Kai kurie su aiškiais heraldiniais ženklais: lelija, liūtu ir kitais simboliais. Radiniai liudija, jog tokios tradicijos būta ir kad valdovų rezidencijoje dirbo juvelyrikos meną išmanantys meistrai. Specialistai mano, kad Kernavės pagalvių – diademų prototipais galėtume laikyti auksines Kijevo Rusijos kunigaikštienų diademas, nešiotas dar iki didžiojo mongolų-totorių antplūdžio.

Iš istorijos žinome, kad 1253 m. Mindaugas buvo karūnuotas Lietuvos karaliumi puikia Rygos auksakalių darbo karūna. Vytautas Didysis 1430 m. rugsėjo 8-ją turėjo pasipuošti puikiu Niurnbergo juvelyrų karališkuoju vainiku. Deja, šiandien niekas nežino šių karūnų likimo. Kur dingio Lietuvos valdovų karūnos, ką žinome apie jas?

Tariama Mindaugo karūna iš Plocko katedros Lenkijoje

Pirmojo Lietuvos karaliaus Mindaugo karūna

Popiežiaus pažadas Mindaugą karūnuoti karaliumi kilo 1251 m., tačiau karūnacija buvo įvykdyta tik po dvejų metų 1253 m. liepos pradžioje ar birželio pabaigoje, kaip teigia kai kurie dabartiniai Lietuvos istorikai. Dėl karūnavimo vietos taip pat nesutariama. Kur buvo karūnuotas Mindaugas – galutinai dar nežinoma. Vieni šaltiniai teigia, kad Mindaugas karaliumi buvo karūnuotas Naugarduke, kiti – jog Vilniuje. Istorikas Z. Ivinskis kalba apie Kernavę kaip vieną iš svarbiausių Mindaugo pilių, kurioje jis galėjo turėti vieną savo pagrindinių buveinių (2). Beje, apie tai byloja ir Kernavėje stūksantis piliakalnis, vadinamas Mindaugo sostu. Didesnio dėmesio vertos ir Kernavėje atkastos XIII a. diademos, kurios, sprendžiant iš atskirų simbolių, leistų įtarti buvus jas ne kilmingųjų galvos papuošalu, o didikų kilmingumo ženklu – karūna.

Istorikas T. Baranauskas iškėlė naują versiją, pagal kurią Mindaugas buvo karūnuotas savo pilyje Latavoje, Anykščių rajone. Tiksliai Mindaugo karūnavimo data ir vieta jau seniai yra tapusi besitęsiančių istorikų diskusijų ir ginčo objektu. Tad kaip ten bebūtų su datų ir vietos tikslinimu, tačiau paties Mindaugo karūnavimas jau negincijamas faktas mūsų istorijoje.

Pats karūnavimas aprašytas net keliuose istoriniuose šaltiniuose. Pats Mindaugas rašė, jog jis buvo „pateptas į Lietuvos karalius šventais aliejais“ ir „gavo karalijos diademą“. (3) Karūnos, pasak vieno šaltinių, galėjo būti pagamintos Vokietijoje, nes jomis rūpinosi Livonijos ordino magistras: „Magistras liepė padaryti iš labai brangios medžiagos kunigaikščiui Mindaugui ir jo žmonai dvi karūnas, turtingas menu“ (4). Plačiau yra paskleista nuomonė, kad karūnos gamintos Rygoje: „Brangias ir meniškas karūnas, sukurtas Rygos auksakalių bei kitas karališkąsias insignijas Mindaugui ir jo žmonai atvežė Livonijos ordino magistras Andrius Stirietis (Andreas von Stirland) (5). Jos iš Rygos su didele palyda ir gausiu atvykstančių svečių būriu buvo atgabentos Lietuvon. Du puikiu karališku vainiku, kuriuos parūpino magistras Andrius, uždėjo Mindaugui ir jo žmonai Kulmo vyskupas Henrikas“ (6). Jam asistavo kiti katalikų vyskupai. Tokiu būdu nuo 1253 m. vasaros Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė oficialiai tapo karalyste, o užėmęs karaliaus sostą, Mindaugas Dievo malone tapo pirmuoju Lietuvos karaliumi – „Mindowe dei gratia rex lettowiae.“

Tačiau kaip toji pirmojo Lietuvos karaliaus karūna atrodė, nežinome, tegalime spėlioti. Kas dar, be karūnos, galėjo būti įteikta pirmajam Lietuvos karaliui? Čia kiek pagelbėti galėtų išlikęs vienintelis Mindaugo antspaudas. Jame matomos šios karaliaus insignijos: karūna, dešinėje rankoje laikomas skeptras, papuoštas lelija, o kairėje – obuolys su kryželiu. Veikiausiai karūnacijoje dar turėjęs būti naudojamas ir Mindaugo kalavijas (7).

Ar karaliaus Mindaugo įpėdinis, vienas iš jo sūnų, popiežiui leidus, gavo karūną ar bent jau leidimą ją paveldėti, nėra labai aišku: istorikai aiškinimus pateikia atsargius, kai kurie sako, jog su Mindaugo ir jo sūnų mirtimi užsibaigė ir Lietuvos karūnos bei karalystės istorija. Apie karaliaus Mindaugo karūnos likimą mūsų istorija nėra užfiksavusi jokių detalesnių paaiškinimų. Kas nutiko su pirmojo Lietuvos karaliaus Mindaugo karūna po jo mirties, nėra aišku iki šių dienų. Tačiau keisčiau-

Didysis mūsų meno bendrakeleivis

Minime V. K. Jonyno 105-ąsias gimimo metines

VIDA MAŽRIMIENĖ

„V. K. Jonynas savo dvasinius išgyvenimus pavertė plastine meno forma. Pasaulio platumose jis neišbarstė savo lietuviškumo, tačiau jo pasaulietiškas taipogi akivaizdus.“

Aleksis Rannitas

„V. K. Jonynas man primena vieną iš atšiauriausių alpinų viršūnių, prasikišančių aštriai ir ekspresyviai – šiaip jau ramioj mūsų kalnų aplinkoje – beveik nepatogiai. Mūsų ramiam, iš esmės nuolaidžiam lietuviškam mentalitetui tai yra ne vieną piktinanti savybė. V. K. Jonynas nėra daugeliui įtikęs – nesvarbu, ką jis bedarytų. O V. K. Jonynas yra daręs ir padaręs daug. Šio dailininko gyvenimas yra didžiai išsišakojusi talento apraiška...“

Romas Viesulas

Didžiulė nuomonės, charakteringai apibūdinančios menininko kelią... Ištikimas V. K. Jonyno bičiulis, kultūros bendražygis, menotyrininkas ir knygų apie V. K. Jonyną autorius Aleksis Rannitas vainikuoja V. K. Jonyno – didžiojo pasaulio meno bendrakeleivio kūrybos rezultatus. Aleksui Rannitui teko stebėti dailininko užmojus Lietuvoje, Paryžiuje, Freiburge, Maince, JAV. Kad ši bičiulystė ir meno kritiko nuomonė V. K. Jonynui buvo svarbi, liudija 1980 m. New Yorke rašytos rankraščio eilutės: „Asmuo, kuris mano gyvenime nusipelnė tikro draugo ‘titulą’, buvo Aleksis Rannitas. Kilęs iš Estijos, Eduardo Wiiralto draugas, jis turėjo tikrą aistrą domėtis grafikos menu. Į Kauną Rannitas atsikėlė vedęs lietuvaitę Gražiną Matulaitytę, kuri ilgą laiką Lietuvos operetėje buvo puiki primadona. Kiek dažniau su Rannitu pradėjau susitikinėti vokiečių okupacijos metais Freiburge, man bebaigiant iliustruoti J. W. Goethe’s ‘Jaunojo Verterio kančias’. Jį, matyt, suintrigavo, kaip aš susidorosiu su šiuo vokiečių literatūros milžinu”...

Grafikui Romui Viesului, prisimenančiam mokytojo cituojamus H. Matisse’o žodžius, jog „medį raižyti yra vergų darbas“, V. K. Jonynas buvo autoritetas, vilties žiburys, neleidęs emigracijoje Kauno meno mokyklos absolventams prarasti kūrybinių galių. R. Viesulas buvo vienas iš Freiburgo Dailės ir amatų mokyklą (*Ecole des Arts et Mettiers*) baigusiu laimingųjų, vėliau įsitvirtinęs Australijos mene. Lietuviškąjį meno židinį įsteigti emigracijoje nebuvo lengva. Pabėgėlio vargus patyrusiam Kauno taikomosios dailės mokyklos direktoriui V. K. Jonynui tai pavyko. Pasitelkęs diplomatinius ir organizacinius sugebėjimus, puikiai šnekėdamas prancūziškai, jis atnaujino pažintį su buvusiu Vytauto Didžiojo universiteto prancūzų kalbos dėstytoju Raymondu Schmittleinu – prancūzų okupa-

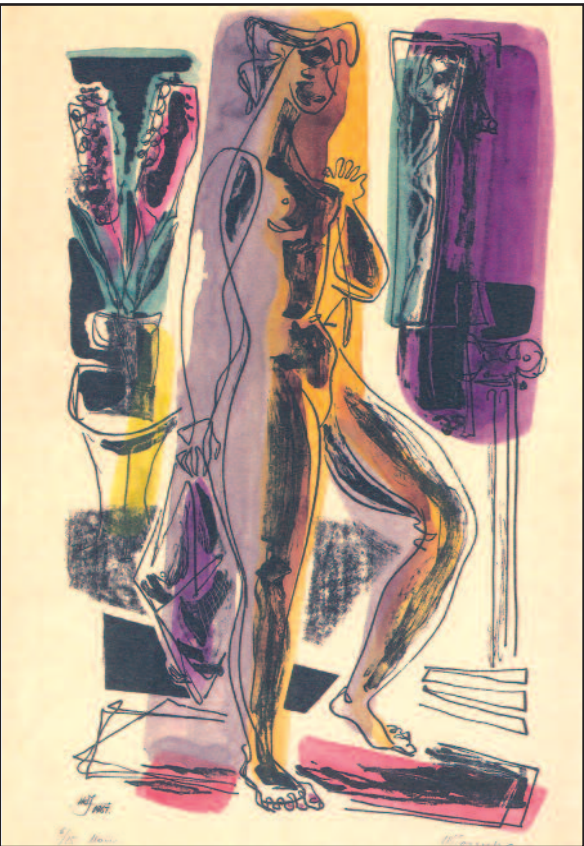
Marija. Vitražo projektas. Dievo Motinos seserų koplyčia Viltone, 1961

cinės zonos Baden Badene visuomenės švietimo direktoriumi ir komisaru. Pastarojo palankumo ir ryšių dėka netrukus buvo gautas raštas, kad meno mokyklą galima steigti Freiburge. Buvo surastos patalpos, būsimiems studentams parūpintas nemokamas bendrabutis, neliko rūpesčių dėl maisto, mokslo priemonių. Mokyklos vadovu buvo paskirtas V. K. Jonynas. Dėstytojai netrukus gavo studijas, studentams buvo dalinamas net karštas vynas, organizuotos ekskursijos į Picasso, Matisse’o, Braque parodas. Ne vienas V. K. Jonyno honoraras keliaudavo mokyklos reikmėms. „Namuose net laisvui parašyti neliko popieriaus skiautės“, – aimnuoja dailininko žmona, kita vertus, puikiai supranta, kad vyro pasiaukojimas, darbštumas, ryžtas, užmojai, gebėjimas valdyti situacijas ir yra jo

sėkmės laidas. Siandien sunku įsivaizduoti, kaip būtų pakrypęs išeivijos lietuvių gyvenimas, jei ne V. K. Jonynas. Mokykloje dėstė Adomas Galdikas, Adolfas Valeška, Telesforas Valius, Henrikas Nagys, Alfonsas Nyka-Niliūnas, mokėsi Albinas Elskus, Antanas Mončys, Henrikas Šalkauskas, Elena Urbaitytė, glaudėsi Marius Katiliškis ir kiti. Gal tai precedento neturintis ir neturėsiantis atvejis? Neteiko girdėti, kad dabarties emigrantams kur nors Dubline, Barselonoje ar Berlyne būtų įsteigta aukštoji dailės mokykla. Pasak Stasio Goštauto, V. K. Jonynui išgarsėti būtų užtekę vien Freiburgo, tačiau V. K. Jonyno kūrybinė biografija tik įpusėjo. „Į Ameriką aš nevažiuosiu“, – sako dailininkas, tačiau gavęs iš ten kvietimą, 1951 m. jau stovi jūrų uoste, o paklaustas pareigūnų, ką jis žadais veikti Amerikoje, kai ten reikia daktarų, teisininkų, ekonomistų, siuvėjų ir pardavėjų, V. K. Jonynas šmaikščiai atšauna: „Ar daug dailininkų Amerikoje mirė iš bado? Tikiuosi, ir aš nebūsiu pirmas”...

Į naująją žemyną V. K. Jonynas atkeliauja su solidžiu kūrybiniu bagažu. Tobulinantis Paryžiuje, sukurti aukso fondu tapę estampai: „Piemenėlis“, „Pasaka“, „Šv. Kazimieras“, surengtos parodos žymiausiose galerijose. Archyvuose pūps apdovanojimai iš 1937 m. Paryžiaus pasaulinės parodos, akį džiugina Vokietijoje sukurti pašto ženklai, užbaigtos dar 1931 m. pradėtos medžio raizinių iliustracijos K. Donelaičio „Metams“, J. W. Goethe’s romanui „Jaunojo Verterio kančios“, Prospero Merimee novelei „Lokys“. Po alinančio darbo su medžio raiziniais, dėstant Maince, gimė laisvų improvizacijų piešiniai J. W. Goethe’s „Mainco apgulimui“. Jei dar pridurtume litografijų, pastelių ir piešinių, akvarelių ciklus su Europos didmiestų vaizdais, portretais, figūrinėmis kompozicijomis – gautume apypilnę europinės kūrybos retrospektyvą. Tačiau Amerikoje menininko užmojai dar didesni, dar ryžtingiau forsuojamos meno viršukalnės. Kartu su Donaldu Shepherdu įkūręs vitražų studiją, V. K. Jonynas vitražais apipavidalina daugiau nei 43 bažnyčias, dėsto New Yorko Fordhamo universitete, miestų aikštėse kuria skulptūras, lyg Atlantas ramsto lietuviškojo meno rūmą. 1961 m. laimėjęs konkursą Viltono Dievo

Nukelta į 8 psl.

Rytinis tualetas, 1951.

Iliustracija J. W. Goethe’s „Mainco apgulimui“
Nuotraukos iš V. K. Jonyno galerijos archyvo

ANTANAS A. JONYNAS KAMBARYS

DIEVO BRYDĖS ŠVENDRUOSE

Ežero bangos vėsokos
supa narus ir antis
čirpia smulkmė visokia
Dievo brydėse švendruose

o praradimų gausybė
veriasi netektys būsimos
saulės brūkšny ausrinis
ežerą skelia per pusę

anapus mirusių vandenys
kaukolių kiaukutai čežantys
šiapus sugrūbusios valtyse
blyškios žvejų figūros
ežero lėšio sumažintos
ir beveik neįžiūrimos

KELEIVIO LIŪDESYS

Senas vakaras gaubias besvore
besileidžiančios saulės skraiste
iš priplėkusio rudeniū oro
pasirodo keleivio lazda

cementinis trupantis slenkstis
sutrūnijęs rentinio dangtis
ir puodelis nulaužta ąsa

kiaurą naktį užmigti jis stengsis
nors žinos kad neverta nė stengtis
nes kažkas pasistengė nes a)

jis išeis iš ryto palikęs
šuliny uždarytas žvaigždes
b) nudobs jį kely užpuolikas
ir sušnypštusios žvaigždės užges

KAMBARYS

Šitame kambary mano tėvynė
nes čia aš su tavimi užmiegu

raktai kabo ant durų
tyli radijo taškas

su visais kadriliais ir polkom

šitame kambary mano tėvynė
čia galiu ir numirti

tu lanksti kaip piemens vytelė
kai jis gena bandą į kalnus

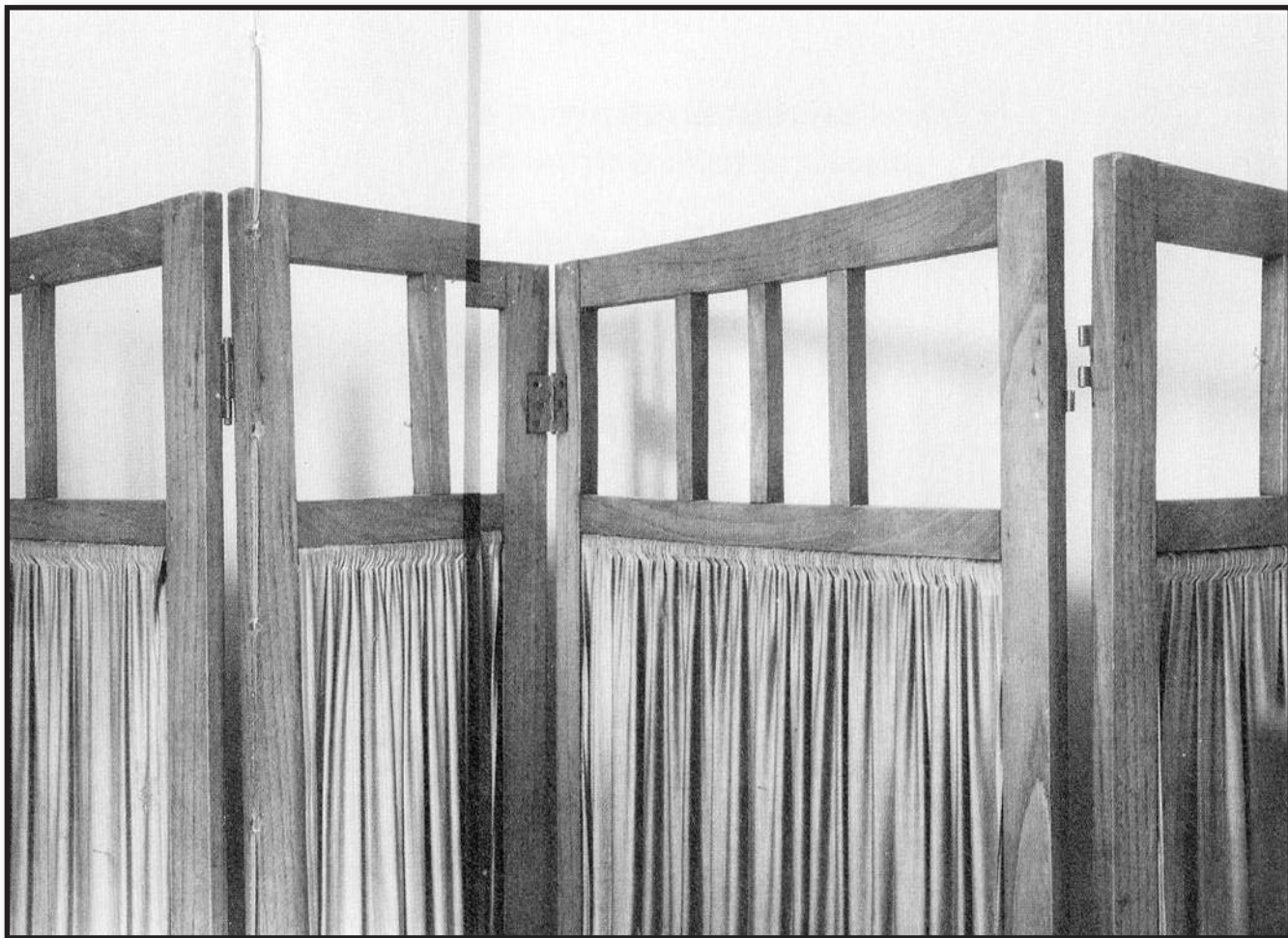
liūdna man kai tu išeini
bet tada aš pasiimu knygą

apie mūsų praeitis mūsų daug
kartu ištylėta

BALANDŽIO NAKTIS

Tai medžių skeletai nuogi ligi kelių subridę į upę
tarp kietų jų šonkaulių nykiai užauja vėjas
ir švariai nušluoja žvaigždžių išsibarsčiusius trupinius
tik dėmėtam dangui mėnulio lėkštė ritinėjas

daug patyriau sunkių valandų
bet ir šitas laikas sunkus
sidabrinė šviesa apsiblausus už tavo langų
nuogos šakos keistai atsispindi languos

Gintauto Trimako fotografija iš A. A. Jonyno knygos „Kambarys“

UŽUPIO KATINAS

Užupio katinas vienuoliktam autobuse
užima nedaug vietos

Užupio katinas vienuoliktam autobuse
užima patogiausią vietą

Užupio katinas
vienuoliktu autobusu apsuka ratą

ir pėsčias per tiltą grįžta į Užupį

Užupio katinas patikrina komposterius
sušluoja saulėgrąžų lukštus

ir prie Konservų fabrikos

su šoferiu surūko cigaretę

Užupio katinas

turi teisę groti Nikodemo instrumentais

Užupio katinas laikosi normų

žino kas yra padorumas

skaito Heroldą ir gerbia sąžinės laisvę

Užupio katinas negeria odekolono

pažįsta visas mezgėjas iš Vilijos

bet tuo nepiktnaudžiauja

– Škac Antanai –

šūkteli Užupio katinas man kai susitinkam

ir elegantiškai kilsteli

žvilgantį juodą cilindrą

KELIONĖS DAINA

Iš mano miego tie miškai atsiranda
tos laukymės alksnynai pakrantėj

subilda malūnas aptaško šalikelę purslais
ir pravažiuoja pro šalį

būgnininkas ir sargas – jie tyli
už jų avietynas dulkėtas

eidavo ežeru būna žmogus
eina artyn ir mažėja

kol galiausiai tarp švendrų išnyksta

užrakinti kapinių vartai bet aš įeinu
savo viešbučio raktą pritaikęs

Sugrįžimas po 74 metų:

Jono Vanagaičio redaguotas almanachas „Kovos keliais“

SILVA POCYTĖ

Mažosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto veikėjo Jono Vanagaičio vaikaičiai – nenuilstantis Bostono Lietuvos Bendruomenės veikėjas, filmininkas (jis taip save vadina) Romas Šležas ir niujorkietė, dokumentinių filmų kūrėja Marytė Kavaliauskaitė-Murphy – visapusiškai įamžino senelio ir jo šeimos atminimą. 2009 m. iš Vokietijos į Lietuvą buvo pervežti senelių palaikai ir perlaidoti gimtose Bitėnų kapinėse, 2010 m. Klaipėdoje atidengta memorialinė lenta ant namo, kurį Vanagaičiai pastatė ir kuriame gyveno, o štai 2012 m. pradžioje Lietuvos visuomenei buvo pristatytas naujai perleistas istorinis almanachas „Kovos keliais“. Skaitytojams siūlome Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto direktorės, doc. dr. Silvos Pocyčės straipsnį.

Sausio mėnuo turtingas istorinėmis datomis, iš jų Klaipėdos miestui ir kraštui bei visai Lietuvai svarbi yra sausio 15-oji, skirta 1923 metais vykusiam Klaipėdos krašto prijungimui prie Lietuvos paminėti. 2006 m. Lietuvos Respublikos Seimas sausio 15-ąją – Klaipėdos krašto dieną – įtraukė į Atmintinų dienų sąrašą, taip pripažindamas šio įvykio svarbą visai Lietuvai.

Skaitant Lietuvos žiniasklaidą, tenka konstatuoti, jog Klaipėdos krašto diena nesulaukia didesnio dėmesio už Klaipėdos krašto ribų, tuo tarpu Klaipėdos mieste ir krašte sausio 15-osios minėjimas per du dešimtmečius yra suformavęs prasmingą tradiciją. Viena iš neatsiejamų tos dienos dalių yra knygų, parodų, pasakojančių apie Klaipėdos krašto istoriją, pristatymas. Šiemetinis tokio pobūdžio renginys buvo neeilinis: Klaipėdos miesto ir krašto visuomenei buvo pristatytas 1938 m. išleisto almanacho „Kovos keliais“ antrasis leidimas. Tarpukario metais almanachą sudarė, redagavo ir, minint 15-ąsias Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos metines išleido žymus Klaipėdos krašto kultūros, visuomenės ir politikos veikėjas Jonas Vanagaitis.

Autonominio Klaipėdos krašto laikotarpiu (1923–1939 m.) išleistų lietuvių kalba knygų apie krašto istoriją, XX a. pradžios politines aktualijas nebuvo gausu. Būtų galima išskirti Rudolfo Valsonoko, Vinco Vileišio, Anso Bruožio, Vydūno darbus. Kukulų knygų sąrašą užbaigtų almanachas „Kovos keliais“, dienos šviesą išvydęs jau nacistinės propagandos persunktame Klaipėdos krašte. Almanachas nėra mokslinis veikalas, tai – romantizuotos istorijos kūrinys, perteikiantis tarpukario metais lietuviškoje erdvėje vyrausią regiono istorijos ir kultūros suvokimą, tačiau tai nesumažina knygos vertės. Jis iki šiol lieka svarbiu šaltiniu Klaipėdos krašto istorijai ir kultūrai pažinti.

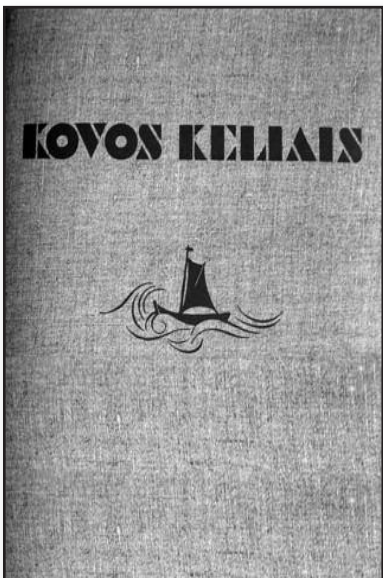
J. Vanagaičio figūra almanacho sukūrimo istorijoje nebuvo atsitiktinė. Jo kultūrinė ir politinė veikla lietuvių baruose prasidėjo dar XIX a. pabaigoje Vokietijos imperijos metais. 1899 m. jis įkūrė ir vadovavo lietuviškai rinkimų draugijai Ragainės ir Pilkalnio apskrims. Tokio pobūdžio draugijų tikslas buvo iškelti ir rinkti lietuvininkų atstovus į Vokietijos ir Prūsijos parlamentines institucijas. XX a. pradžioje J. Vanagaitis išitraukė į socialdemokratinį judėjimą ir tapo vienu iš nedaugelio lietuvininkų, kuris priklausė Vokietijos socialdemokratų partijai. Jis aktyviai bendravo su Didžiosios Lietuvos veikėjais, kaip prūsų Lietuvos atstovas dalyvavo Vilniaus Didžiąjame Seime, kuriame pasakė kovinę kalbą. Yra teigiama, jog būtent J. Vanagaitis šį susirinkimą pavadino Pirmuoju lietuvių seimu. Po 1905 m. J. Vanagaitis nuo politikos nutolo ir pasinėrė į kultūrinę veiklą, kurioje iki 1914 m. yra

išskirtinos dvi „Birutės“: kultūrinė draugija bei laikraštis, kurie paliko išpaudus lietuvininkų kultūrinėje aplinkoje ir atspindėjo tautines bei visuomenines šio veikėjo nuostatas.

Nuo 1903 iki 1914 m. J. Vanagaitis vadovavo „Birutės“ draugijai, 1909 m. pradėjo leisti to paties pavadinimo laikraštį. Spaudinys Tilžėje buvo leistas iki 1913 m. rugsėjo. Po Pirmojo pasaulinio karo laikraštis buvo atgaivintas 1920 metais Klaipėdoje ir išleista keletas numerių.

„Birutėje“ buvo rašoma apie lietuviškų kultūrinių draugijų veiklą, nušviestos jaunimo draugijų ir jų „Santaros“ kūrimosi aktualijos. J. Vanagaitis ne tik redagavo „Birutę“, tačiau ir parašė ne vieną tautiškumą bei patriotiškumą žadinantį tekstą. Svarbiausios temos, kurios gvildentos laikraščio puslapiuose – tai meilė Tėvynei ir gimtajai kalbai, nautėjimo tiek prūsų, tiek Didžiojoje Lietuvoje problema, straipsniai istorine tematika.

Po Pirmojo pasaulinio karo galima išskirti tris pagrindinius J. Vanagaičio, kaip politinio ir visuomenės veikėjo, veiklos etapus – tai Tilžės akto paskelbimo ap-

Almanacho „Kovos keliais“ pristatymo akimirka. Trečias iš kairės – Romas Šležas

linkybės, 1923 metų Klaipėdos sukilimas bei sąlyginis nusišalinimas nuo aktyvesnės veiklos tarpukario Klaipėdoje, pasibaigęs almanacho „Kovos keliais“ išleidimu. 1918 m. lapkričio 30 d. Prūsų lietuvių tautinė taryba pasirašė Tilžės aktą, kuriame išreiškiamas Mažosios ir Didžiosios Lietuvos susijungimo siekis ir po kuriuo pirmasis yra J. Vanagaičio parašas. Nors aktas turėjo daugiau simbolinę reikšmę, tačiau Lietuvos valstybės delegacijai, derantis pokario taikos derybose dėl Klaipėdos krašto prijungimo, tai buvo svarbus argumentas. Ruošiant Klaipėdos krašto prijungimą prie Lietuvos 1923 m. sausio mėnesį, Ernestas Galvanauskas J. Vanagaičiui nebuvo numatęs rimtesnio politinio vaidmens. Jis priklausė Vyriausiam Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetui, kuris po pavykusio sukilimo 1923 metų sausio 27 d. paskyrė J. Vanagaitį Klaipėdos krašto atstovu Didžiajai Lietuvai. Jo apsilankymą Kaune plačiai aprašė Didžiosios Lietuvos spauda. Kaune Vanagaitis susitiko su Šaulių sąjungos atstovais, o grįžęs į Klaipėdą, su Lietuvos Šaulių sąjungos deleguotu atstovu Klaipėdai A. Marcinkevičiumi-Mantautu veikė, koordinuodami šaulių veiklą Klaipėdoje. Visgi reikia atkreipti dėmesį, jog J. Vanagaičio politinė veikla autonominiame Klaipėdos krašte nepasižymėjo tokiu aktyvumu, kaip prieš Klaipėdos sukilimą ar vos tik jam pasibaigus.

Ketvirtajame dešimtmetyje Klaipėdos krašte sustiprėjus politinei įtampai ir antilietuviškai propagandai iš Vokietijos pusės, Lietuvos pusė reagavo, leisdamas propagandines knygas, leidinius bei plakatus. Klaipėdos krašto gubernatoriaus biudžete buvo numatyta skirti lėšų leidybai ir 1923 metų

Klaipėdos sukilimo 15 metų paminėjimui. Inicatyvos ėmėsi J. Vanagaitis, pradėjęs rinkti medžiagą almanachui apie Klaipėdos sukilimą ir apie tai paskelbęs spaudoje, prašydamas informacijos iš asmenų ir organizacijų, kurios norėtų būti atstovaujamos leidinyje. Almanacho rengimo metu tarp J. Vanagaičio ir Lietuviškųjų organizacijų komiteto kilo tam tikrų organizacinių nesutarimų, persikėlusiu ir į teismą, tačiau jie 1937 m. pabaigoje buvo išspręsti taikos sutarties pasirašymu.

Almanachas „Kovos keliais“ pasirodė 1938 m., kai įtampa tarp Lietuvos ir Vokietijos dėl Klaipėdos krašto buvo pasiekusios apogėjų ir vis labiau ryškėjo politinis vokiškumo dominavimas krašte. Leidinyje buvo išspausdinta apie 80 straipsnių apie Mažosios (Prūsų) Lietuvos istoriją nuo XVI a., o daugiausia dėmesio buvo skirta 1923 m. sausio mėnesio įvykiams Klaipėdos krašte, bet, žinoma, neminint tikrųjų sukilimo aplinkybių. Čia aprašyta lietuvininkų kultūrinė veikla Vokietijos imperijoje ir periodiniai leidiniai, pateikiami duomenys apie Klaipėdos krašto ir miesto valdžios institucijas, mokyklas, draugijas, Klaipėdos uostą, kultūrinių ir politinių veikėjų biografijos su paties J. Vanagaičio vertinimais, etnografiniai pasakojimai bei atsiminimai, reklaminių skelbimų pavidalu skelbiama informacija apie Klaipėdos krašte veikusias įmones ir akcines bendroves. Įdomus almanacho pabaigoje įdėtas 179 garbės prenumeratorių sąrašas, kuriame daugumą sudaro asmenys, įstaigos bei įmonės iš Didžiosios Lietuvos.

Po 1939 m. Klaipėdos krašto prijungimo J. Vanagaitis su šeima pasitraukia į Lietuvą ir apsigyvena Kaune. 1944 m. vasarą artėjant sovietinei kariuome-

nei, J. Vanagaičio šeima pasirenka pabėgėlių likimą ir patraukia į Vakarus. 1945 m. pirmoje pusėje po ilgų klajonių jie atsидūrė Kassel-Mattenbergo pabėgėlių stovykloje, kur jis ir žmona Marija Brožaitytė-Vanagaitienė mirė 1946 m., o dukros Ieva ir Ona 1949 m. persikėlė į Jungtines Amerikos Valstijas. Kaip brangią šeimos relikviją jos vežėsi ir tėvo išleistą almanachą, kuris įprasmino nenutrūkstamą ryšį su gimtine ir jos tautiniu bei kultūriniu paveldu.

Vanagaičių dukrų – Ievos Kavaliauskienės-Janukėnienės ir Onos Šleženės svajonę – „Kovos keliais“ sugrįžimą į gimtinę nauju leidimu – 2012 m. pradžioje išpildė JAV gyvenantys J. Vanagaičio vaikaičiai Marytė Kavaliauskaitė-Murphy ir Romas Šležas, inicijavę ir finansškai parėmę almanacho antrąjį leidimą. Leidinys yra originalo kopija, papildyta vaikų patarmės žodžiu bei Klaipėdos universiteto istorikų Silvos Pocyčės ir Vyganto Vareikio įžanginiais straipsniais, pristatančiais J. Vanagaičio kultūrinio ir politinio veikimo apystovas.

Minint Klaipėdos krašto dieną, almanacho „Kovos keliais“ antrasis leidimas buvo pristatytas Klaipėdoje, Šilutėje ir Bitėnuose (Pagėgių savivaldybė). Renginiuose dalyvavę J. Vanagaičio vaikaičiai – mums visiems puikus šeimos tradicijos bei istorinės atminties saugojimo pavyzdys, po 74 metų sugrąžinęs skaitytojams tokį svarbų Mažosios (Prūsų) Lietuvos ir Klaipėdos krašto istorijos paminklą. □

Doc. dr. Silva Pocyčė – Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto direktorė, vyresnioji mokslo darbuotoja

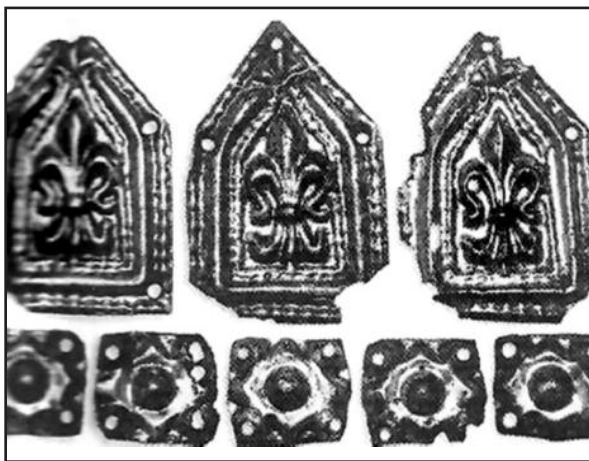
Kur Lietuvos karaliaus karūna ?

Atkelta iš 4 psl.

sia, kad ši pirmojo Lietuvos karaliaus karūnos istorija mus, lietuvius, atrodytų, ne per daugiausiai ir domina.

Tačiau užsienyje, Vakarų šalyse ir net mūsų kaimyninėje Lenkijoje kai kurie mokslininkai kelia prielaidą, kad Mindaugo karūna išlikusi iki mūsų dienų. Žinoma viena versija, pagal kurią atskiri tyrinėtojai, tarp jų – ir pačių lenkų mokslininkai, spėja, kad Plocko katedroje, Lenkijoje, šios katedros lobyne esantis Burgundijos karaliaus ir kankinio šv. Zigmanto relikvijorius turįs ant biusto galvos užkniedytą karaliaus Mindaugo karūną.

Ukrainiečių išeivijos istoriko ir menotyrininko Michailo Hacijaus teigimu, išmirus Volynės – Haličo valdančiai dinastijai 1340 m. lenkų karalius Kazimieras Didysis (Aldonos Gediminaitės vyras) iš ten išvežė visas brangenybes, tarp kurių buvo ir dvi neaiškiais keliais ten patekusios karūnos iš Lvovo. Viena jų galėjusi būti Mindaugo karūna, patekusi Volynėn, Mindaugui suartėjus su Danila – Haličo ir Voluinės kunigaikščiu, nuo 1253 m. tituluotu šios Vakarų Ukrainos srities karaliumi, ištekinus Mindaugo seserį, kitoje versijoje – jo sūnėnų Tautvilo ir Gedvydo seserį, o vėliau ir Mindaugo dukrą Ramūnę (?) už Danilos sūnaus Švarno. Kaip žinome iš istorijos, Švarnas po Mindaugo mirties artimai buvo susijęs su nužudytojo karaliaus sūnumi Vaišvilku. Kalbama, kad netrukus po karaliaus Mindaugo žūties jo sūnus Vaišvilkas sugrįžo į Lietuvą ir pareikalavo savo teisių bei pasikvietęs į pagalbą savo sesers vyrą Švarną, kovojo su karaliaus Mindaugo žudikais ir jie abu, kaip rašoma istorijoje, kurį laiką valdė Lietuvą. Istorikai kalba, bet tai dar galutinai neįrodyta, o gal ir specialiai nesiekiamo įrodyti, kad Mindaugas buvo gavęs iš popiežiaus leidimą karūną perduoti vienam iš savo sūnų. Gal tuo karūnos paveldėtoju, kai kitų Mindaugo sūnų jau neliko, juos nužudžius, kaip tik ir buvo Mindaugo sūnus Vaišvilkas? Kaip žinoma iš istorijos, vėliau Vaišvilku atsisakius Lietuvos sosto ir jam pasitraukus į vienuolyną, trumpai Lietuvą savarankiškai 1268–1269 m. valdė Švarnas. Juk Vaišvilkas, perduodamas Lietuvos valdovo valdžią ir galias Mindaugo žentui Švarnui, jam perduoti galėjo ir Lietuvos karaliaus karūną? Gal Švarnui kaip Mindaugo duk-

Kernavėje rasta diadema, puošta lelijos motyvu (XIII–XIV a.)

ters vyrui ir karaliaus žentui buvo patikėta ši karalystės relikvija?

Kaip žinome, istorija mėgsta staigius ir netikėtus posūkius, tad niekada negali skubėti teigti, jog taip nebuvo. Juo labiau kad šalia Vaišvilko ir Švarno atsistoja dar trečias pretendentas į Lietuvos karūną. Istorijoje rašoma, kad tuo metu, kai Lietuvos karalystės vairą perėmė Vaišvilkas ir juo dalijosi su savo sesers vyru Švarnu, į Lietuvos karaliaus karūną bei Lietuvos karalystės sostą pretenzijas ėmė reikšti Vaišvilko seserėno Švarno brolis Levas. Levas buvo gerokai supykęs, kad ne jam, o Švarnui Vaišvilkas perdavė Lietuvą valdyti. Supykęs jis klastingai nužudė Vaišvilką, tačiau neilgai trukus mirė ir Švarnas. Karūna galėjo atitekti Levui, reikšiam pretenzijas ir į Lietuvos sostą, ir, matyt, į auksinę Mindaugo karūną. Verta prisiminti, kad Levas kaip tik valdė Lvovą ir kitas vakarines Ukrainos sritis. Taigi, galėtume daryti atsargias prielaidas, kad Mindaugo karūna gal ir galėjo patekti į Lvov rankas, tuo pačiu ir į Lvovą, o iš ten, kaip rašoma istorijoje, lenkų karaliaus Kazimiero Didžiojo „rūpesčiu“ paimta į Lenkiją ir uždėta ant Plocko katedroje saugomos šv. Zigmanto galvos. Būtent taip tvirtina ukrainiečių išeivijos istorikas Michailas Hacijus. Taigi lenkai priglaukę pasiklydusią pirmojo Lietuvos karaliaus Mindaugo karūną, vėliau gal ėmė rūpintis ir jo žemių prijungimu prie Lenkijos....

Tačiau didžioji lenkų istorikų ir tyrinėtojų dalis tokias išvadas neigia ir joms nepritaria. Jiems antrina ir kai kurie Lietuvos istorikai, teigdami, jog „šiuo atveju M. Hocijus pateikė lietuviams labai mielą, tačiau menkai pagrįstą hipotezę ar vien loginiu mąstymu ir labai silpnais argumentais pagrįstą nuomonę (8). Pasak kai kurių dabartinių Lietuvos istorikų, Lietuva po karaliaus Mindaugo ir jo sūnų nužudymo prarado karalystės rangą, o jos valdovai – Lietuvos karaliaus vainiką. Lietuvos krikštytojas Jogaila pasipuošė svetima Lenkijos karūna, o Vytautui Didžiajam iki vainikavimo karališka karūna pritrūko vieno žingsnio (9).

Keista iš mūsų tyrinėtojų girdėti tokius kategoriškus pareiškimus, tačiau stebėtina dar ir tai, kad variant istorinę literatūrą atrandi ir sužinai, kad šių dienų Lenkijoje dėl Mindaugo karūnos likimo yra ir kitokių nuomonių. Kai kurie dabartiniai lenkų šaltiniai, nesunkiai prieinami ir platesnei visuomenei internete, visgi aiškiai duoda suprasti, kad karaliaus Mindaugo karūna yra išlikusi iki mūsų dienų ir yra kaip tik ant minėtojo šv. Zigmunto Burgundiečio galvos Plocko katedroje.

Ukrainiečiai rado išmintingesnį sprendimą, atgamindami savo valdovų karūnos kopiją. Neseniai, bandydami atkurti Mindaugo amžininko, čia jau minėto Haličo karaliaus Danilos karūnos atvaizdą, ukrainiečiai, padirbėję įvairiuose užsienio archyvuose, atrado istorinės medžiagos ir, pasiremdami ja, atkūrė šio karaliaus auksinę, daugiau nei šimtu brangakmenių išpuoštą, 3,5 kg sveriančią auksinę karūną.

O ar mes negalėtume pasinaudoti ukrainiečių patirtimi, atkuriant mūsų valdovų karūnas? □

Naudota literatūra:

- (1) Lietuvos istorija. A. Bumblauskas. Vilnius, 2005, p. 62–63
- (2) Lietuvių enciklopedija. t. XVIII. Boston, JAV. 1957, p. 498
- (3) Karalius Mindaugas: jo karūna ir krikštas. Zenonas Ivinskis. Krikščionybė Lietuvoje. Čikaga, 1997. p.57.
- (4) Kelias į sostą. Z. Raulinaitis. Brooklyn, NY, JAV. 1987, p.289
- (5) V. Dolinskas. Mindaugo karalystės relikvija, 2003 m. eksponuota LDM Taikomosios dailės muziejuje. LDM metraštis. Knyga 6.
- (6) V. Daugirdaitė-Sruogienė. Lietuvos istorija, Chicago, JAV. 1956. p. 80.
- (7) Lietuvos valdovų insignijos majestetiniuose antspauduose: karūna, skeptras, kalavijas, mitra. ISSN 1392–0448. Lietuvos istorijos studijos. Nr. 14, p. 21–22.
- (8) Vydo Dolinsko laiškas-pastabos dėl V. Rutkauskienės rašto ir Lietuvos istorinio paveldo užsienyje, Vilnius, 2006, p. 8.
- (9) XXI amžius. Mindaugo karalystės relikvija. 2003.07.11.
- (10) taip pat naudota lenkų spauda, internetinė informacija bei iliustracijos.

Paskaita, skaityta 2012 m. Cicero apylinkėje Vasario 16-osios proga

Didysis mūsų meno bendrakeleivis

Atkelta iš 5 psl.

motinos seserų vienuolyno koplyčiai, tiesiogine to žodžio prasme „susirungia“ su architektu. Išstis valandos, praleistos šalia gigantiškų piešinių, kompozicijų apmąstymų, duoda rezultatus. „Aš jaučiuosi lyg įveikęs Monblaną. Su Viltono vitražais įžengiau į aukso amžių“, – komentuoja jis savo darbą čia apsilankiusiam R. Schmittleinui. Didžiuotis yra kuo – vitražai žėri, pulsuoja, mainosi lyg sniego karoliukai saulės šviesoje, gausdami nepakartojamais siluetų, ritmų, nuotaikų ir spalvų choralais. Iš JAV atgabentoje filmuotoje juostoje matome dailininką, komentuojantį savo religinį meną Amerikoje. Klausą glostanti neišsibarsčiusi lietuviška šnekta, meno istoriko pastabos, puikus stilių ir meno išmanymas... Lygiai taip pat gražiai lietuviškai kalba ir dailininko dukra Giedra Jonynaitė-Troncone, puikiai jaučianti meno pulsą, keliavusi užsieniuose tėvo kūrybos takais, ne vieną kūrinių siuntą perdavusi Lietuvos muziejams. „Mano religiniuose siužetuose visur yra turinys, – pasakoja V. K. Jonynas. – Tą mūsų dailininkams ir architektams reikia būtinai įsisavinti, nes kitaip gali pastatyti klojimą, altorių ir melstis, bet nesukursi tos dvasinės atmosferos, dėl ko žmonės susikaupia malda!“. 1964 m. laimi konkursą Vatikanų paviljonui New Yorke, bareljefą ketina atliedinti iš bronzos. „Būtų svėręs 18 tonų“, – rašo atsiminimuose. – Man sako: paviljonas nugrims į pelkę (vietovė pelkėta). Tuomet paklausiau, koks gi tas svoris turėtų būti? Trys su puse tonos, ne daugiau, – gavau atsakymą. Ką reikėjo daryti? Kitas būtų metęs užsakymą, tik ne aš, dzūkas. Pradėjau rinkti naujas medžiagas, tyrinėti, maišyti, bet dar yra

V. K. Jonynas prie Viltono vitražų eskizų

proporcijos... Per ilgesnį laiką svorį sumažinau iki 2,2 tonų (...). Vietoj trijų mėnesių, kaip buvo numatyta, bareljefas išsilaikė pusantrų metų. Vėliau jį perėmė Pranciškonų vienuolynas”...

Nepaprastas šio įžymaus tautiečio palikimas. Regis, pats Visagalis su kaupu jam atseikėjo talen-

tų: galėjo tapti rašytoju, diplomatu, gal net teatralu... Buvo pažįstamas su daugeliu iškilių pasaulio žmonių ir tėvynainių, paliko gilų pėdsaką artimųjų atmintyje. Daugiažiedė V. K. Jonyno kūryba išpynė margaspalvį vainiką, padėtą prie pasaulio toliuose išsaugoto lietuviybės aukuro. Dažnai buvo vadintas lietuviškuoju Michelangelu, meno ir kultūros ažuolu. Nesistebėkime – sunku rasti kitą dailininką, įvaldžiusį tiek kūrybos sričių. „...Dažnai pagalvoju, ar mano darbai prakalbina šią dieną lietuvi, ar jie, ar aš būsimę suprasti? Nesuskaitomus tūkstančius valandų aš juos lipdžiau, liedinau, glamonėjau, su jais gyvenau. Aš pats savęs klausinėju, kam aš tą darau? Ypatingai skulptūras, kurios – sunkios, didelės, dažnai nebylės... Jos nebylės tik tam, kas jų neužkalbina...“, – skaitome dailininko užrašuose.

Minint 105-ąsias V. K. Jonyno gimimo metines, Druskininkuose, V. K. Jonyno galerijoje – „šventovėje kelio gale“ visomis varšomis pražydo jubiliejinė darbų paroda. Trokšdami naujo susilietimo su V. K. Jonyno kūryba, į atidarymo iškilmės rinkosi dailininkai, žurnalistai, istorikai, meno kolekcininkai, V. K. Jonyno dailės mokyklos mokytojai, moksleiviai, iš sostinės atvykę svečiai. Vėrėsi prisiminimų punktyrai, liejosi muzikos garsai, įsipindami į galerijoje eksponuojamų vitražų, skulptūrų, piešinių, akvarelių, sidabrinio švytėjimo raižinių orkestruotę. Žvilgsniai kryo į dokumentinius filmų kadrus, kur vėl galėjome matyti ir išgirsti dailininką, pajusti ne kartą tariamų žodžių: Tėvynė, Lietuva, Gimtinė, Motina prasmę. Dailininko rankraščių ir ką tik iš Floridos atkeliavusio Rimgailės Jonynaitės-Zotovienės laiško ištraukos sutraukė laiko saitus. Liko didi Atmintis apie iškilią mūsų meno bendrakeleivį, iš tolimų kontinentų į gimtuosius kraštus sugrįžusį nostalgija ataus-tu kūrybos keliu...□